

bevatte wijsheid voorgelegd wordt. Maar op den auteur, als ik hier een bloot oratorische aanwending van het lofzeggend woord „steeds grooter wonder“ moet aannemen, welke niet uit wetenschappelijke overtuiging gegroeid is. Dan loopt de vlugge vogel gevaar, te gemakkelijk woorden van stichtelijke klanken te geven. Ik zeg dat, in het klare bewustzijn, dat ik zelf elken dag gevaar loop, in gelijk euvel te vallen; en verzoek daarom ieder, deze opmerking niet te misbruiken.

Ik geef enkele voorbeelden, omdat ik aanmerkingen, die niet détailleeren, in een recensie vaak onrechtvaardig acht.

1. Om alle vertoon van betoverij af te snijden, begin ik met een voorbeeld, waarbij ik mezelf af moet vallen. In zijn behandeling van de z.g. tegenstrijdigheden in de Schrift citeert de auteur met instemming een van ondergeteekende jeugd-brochures. Dat hij deze in haar algemeen betoog „glashelder“ noemt, doet me juist van hem bijzonder veel genoegen; ik heb het wel eens anders gehoord, ook waar ik er niets van begreep. Maar met dat al had ik toch liever dezen keer juist den éénen zin, waarvan Dr Dijk uitdrukkelijk vermeldt, dat hij aan gezegde brochure ontleend is, liever niet aangehaald gezien — met instemming. Immers, dat (inzake die door mij afgewezen beweerde tegenstrijdigheden) „onzeloge op dogmatisch en ethisch gebied in conflict komt met de logica van God“, en dat dit „het onmisbare bewijs“ zou zijn „voor de Goddelijkheid van Zijn openbaring“, oeh, dat heb ik indertijd best bedoeld, maar lang niet best gezegd; het is, zooals het daar staat, ongereformeerde nonsens; en dat heb ik in latere publicaties duidelijk genoeg gezegd. (vg. bl. 730).

2. Niet alleen als de auteur mij citeert, maar ook in het citeren van een ander, komt hij er m.i. toe, iets zeer duidelijk voor zijn rekening te nemen, dat hij toch niet kan verantwoorden. En, wijl het hier betreft een poging tot begripmatige ontwikkeling en omschrijving der dingen, is dit laatste geval m.i. bedenkelijker. Ter ontleding van den „menschelijken factor“ wordt allereerst de „beeldspraak“ doorgegeven van „het menselijke, dat zich huwde met de openbaring naar haar goddelijke zijde“. (415). Beeldspraak is een weelde, die men zich pas veroorloven kan NA serieuze begripmatige omschrijving; maar hier ontbreekt deze, en moet bijgevolg géne, althans in het raam van het betoog van Dr Dijk, Ersatz ervoor zijn. Dit vooreerst. Bovendien: de beeldspraak van een huwelijk tusschen een partij en een andere naar een zekere zijde draagt m.i. den bloot van verlegenheid op de kaken. (Ook dit laatste zinnetje is rare beeldspraak, maar dit is dan ook maar een krantenrecensie). Tenslotte: „het menselijke“ kan zich niet huwen met een werk van God (de openbaring), of met zijn inhoud (ook dat is misschien met „openbaring“ bedoeld). Maar nu het ergste: ik geloof van dat „huwelijk“ letterlijk niets. En ik verstout mij, te beweren, dat de geachte auteur (hier door Dr Dijk geciteerd) zijn eigen woorden ook niet gelooft. Want hij laat zijn huwelijks-beeldspraak dadelijk volgen door de opmerking, dat „het menselijke“, dat zich dan „huwde“ met de openbaring naar de goddelijke zijde, daardoor OPENBARING GODS WERD NAAR HAAR MENSCHELIJKE ZIJDE. Ik laat nu maar verder aan de lezers over uit te maken, wat dat laatste beteekent: Gods openbaring naar de menselijke zijde (iets anders dan: Gods openbaring gelijk ze zich tot den mensch keert, tot den mensch komt). Maar ik vraag voorts: wat is dat voor een „huwelijk“? „Het“, „menselijke“, dat „trouwt“, wordt door dat huwelijk „openbaring“ van God. Maar met die openbaring is het menselijke immers juist getrouwd? Ik zeg het zonder eenige trivialiteit: een vrouw, die door haar huwelijk „tot man wordt“, d.w.z. „datgene“ wordt, „waarmee“ ze getrouwd is, heeft daarmee ipso facto aan het huwelijk een eind gemaakt. Ik hoop, dat ik dezen keer door Dr D. niet beschuldigd word van duister te spreken; want ik meen, dat dat juist hier vrij hevig het geval is. Indien de hier besproken woorden eens ontleed werden, dan zouden ze vermoedelijk door hem, die ze schreef zowel als door Dr Dijk, die ze thans hartelijk aanvaardt, prijsgegeven moeten worden, als opgekomen uit ongereformeerde praemissen. Eigenlijk geloof ik, dat die praemissen reeds in Chalcedon zijn veroordeeld; en ik begrijp niet goed, hoe zomaar een beslissing, die te Chalcedon op een bepaald punt werd toegepast (de christologie) door een toch overigens in de historie georiënteerd denker kan worden losgemaakt van de algemeene theologische geloofs- en denklijnen, die ertoe geleid hebben. Deze toch raken wel degelijk het algemeene vraagstuk van de verhouding tusschen het goddelijke en het menselijke, en geven een duidelijk antwoord op de vraag, of men in gereformeerde boeken een huwelijk tusschen de beide „van den kansel“ af moet kondigen, eenmaal (in „De Heraut“), andermaal (in een boek). Neen, ik begrijp het niet goed, vooral niet, wanneer ik me herinner, dat het boek van Dr Dijk, gelijk ook de in dit 2e voorbeeld geciteerde auteur, juist zich moeite gegeven hebben (m.i. niet steeds op rechte wijze, zie voorbeeld 3) een parallel te trekken tusschen de Schrift en den Christus. Daar kwam Chalcedon dan toch wel in het zicht. Ik kan zulke aberraties alleen verklaren uit een al te gemakkelijk werken, uit een overhaasting, die de grenzen van de geoorloofde vrijmoedigheid overschrijdt.

We zijn er trouwens nog niet, inzake dit 2e voorbeeld. Immers, we lezen, dat dit „gehuwde“, „menselijke“, (dat dus „openbaring Gods naar haar menselijke zijde werd“), „ophield“, „gewoon“ menselijk te zijn. Ik kan dit niet anders dan ongereformeerde noemen. En de aanhalingssteekens, die het woord „gehoort“ beveiligen, en de (gelukkige) wetenschappelijke verlegenheid van den schrijver, die geciteerd wordt, eerlijk laten zien, nemen toch dit objectieve bezwaar niet weg. Bovendien: wil men eens zeggen, waar het niet-meer-gewone menselijke te vinden is? Waar moet ik dat rangschikken? Dat er „verschil tusschen het menselijke in de Schrift, en het menselijke buiten de Schrift“ zou zijn, weiger ik te gelooven; ik geloof, dat God na de schepping van Zijn werken gerust heeft, en geen nieuwe soorten geschapen heeft. De Christologie geeft me gelukkig voor dat geloof volle „ruimte“. En

Chalcedon. En Assen. En de gereformeerde theologie, als ze b.v. het wonder en de „natuurwetten“ bespreekt. Dat de openbaring „zich“ (wat moet dat „zich“ hier?) uit gewoon menselijke gedachtelevens... (enz.) een wel Schriftuurlijke maar toch (wat wil „toch“ hier?) menselijke kennis, gerechtigheid, en heiligheid „opbouwte“ — hier in haar eigen acte — zie, dat geloof ik niet. Dat is ook niet uit gereformeerde beginsel gedacht. Maar ik lees verder. Die menselijke kennis, gerechtigheid en heiligheid zijn toch „niet gewoon menselijk zondermeer“. Niet „gewoon“; eerste verlegenheidsterm. Niet „zondermeer“; tweede verlegenheidsterm. Nu, ik wil niet met handigheids werken, en mijn steeltje van recensent niet misbruiken. Ik zeg daarom hardop: ik ben ook verlegen. Ik weet het ook niet. Maar ik zeg dan liever: non liquet, of, tot mijn jongelingen en jongedochters: beste menschen, dat gaat ons verstand te boven, gelijk ook de vleeschwording des Woords, dān dat ik probeer, half filosofisch te redeneren, en dan te beweren, wat ik niet kan verantwoorden. Want ons volk schiet er niet mee op, wanneer het dan verder leest, dat die „menselijke“ kennis, gerechtigheid en heiligheid zich vereenigt met de goddelijke zijde (t) der openbaring. Als dit woord „vereenigen“ iets zal beteekenen, dan is het niet gereformeerd gedacht. En is het dat wel, nu, dān beteekent het niets meer, dan dat het vraagstuk, dat de auteur stelt (hoe de goddelijke en de menselijke factor tot elkander zich verhoudt) in andere woorden nog weêr eens gesteld wordt. Dat komt meer voor; dagelijks zelfs. Maar het helpt niet. Om maar te zwijgen van een KENNIS, GERECHTIGHEID EN HEILIGHEID, die met een ZIJDE „vereenigt“ wordt. Het is zwaar om te verstaan. En wat dan (let op het voorzigtige: „in zekeren zin“; o, ik haat dat woord, want God houdt niet van die „zekere zinnen“), wat dan die „in zekeren zin GEOBJECTIVEERDE kennis, gerechtigheid en heiligheid“ beteekenen moet, — ik kan daar niet bij. Ik geloof alleen, dat voor iederen wijsgeer, onverschillig tot welke school hij hoort, het bij elkaar loslaten van al de hier gegeven termen gelijke gewaarwordingen oproept, als Bach moet hebben gekregen, als een piment in de Jordaan zijn ooren had kunnen bereiken. En als dan na zulke zinnen gezegd wordt: „Zoo beschouwd is de Schrift ons steeds grooter wonder“, dan zeg ik: ik zie een „beschouwing“ juist niet. Ik zou liever niet gesproken hebben van een huwelijk met een zijde⁹⁾ maar den eenen bijbelschrijver hebben hooren zeggen, dat God hem had overmocht, dat Deze hem te sterk was geweest, en den ander, dat hij naarstig onderzocht had, en dat voorts de geheimen van Gods Geest mij te groot en de wonderlijk zijn. Maar dat ik ze geloof, Billijkheidshalve voeg ik eraan toe, dat ik aanneem, dat de hier geciteerde schrijver in hetzelfde geval verkeert als ik in het boven vermelde citaat: dat hij dus vandaag het voor ongeveer 5 jaar geschrevene ook niet zoo meer zou zeggen. Doch m.i. had Dr Dijk dit citaat niet moeten geven na 5 jaar, omdat er sedert juist over deze dingen zoo heel veel in de wereld te koop is geweest. Het gaat erom, het gereformeerde volk het beste te geven, wat we hebben. Temeer, omdat de auteur in een ander verband zelf ons waarschuwt, dat de theologie haar adeldom niet prijs moet geven, vallende in allerlei wijsgeerig geredeneer, los van de Schrift ontstaan.

3. Een derde voorbeeld. Herhaaldelijk komt in het boek de „dienstknechtsgestalte“ der Schrift naar voren. Zoo b.v. in een citaat van Dr Kuiper (bl. 397), Prof. Ridderbos (547), misschien ook wel van Dr v. d. Vaart Smit, die er ook over geschreven heeft. Maar ook hier wordt weer verzuimd, nader te preciseren. Want wat is die dienstknechtsgestalte? Alleen maar, dat (citaat Kuiper), „de goddelijke gedachte in menschen taal“ tot ons komt in de Schrift? Maar dit zal, gegeven de steeds blijvende vereeniging der twee naturen in Christus, b.v. bij Hēn altijd evenzoo aanwezig zijn. Vraag: noemt men dat dan óók (in de verheerlijking) een vertoonen van de dienstknechtsgestalte? Natuurlijk bedoelt men dit niet, omdat het woord blijkbaar zich aansluit bij Filippensen II: de vernederde Christus wordt daar „in dienstknechtsgestalte“ geteekend. Nog eens: wat is nu die dienstknechtsgestalte? Vermoedelijk, dat het menselijke, waarvan de God der openbaring zich bij de inspiratie der bijbelauteurs bediende, zwak is, en niet verheerlijkt (gelijk ook de taal der Schrift, het milieu, waarin ze gegeven werd, gebrekkig zijn, deelen in den vloek, etc.; citaat Prof. Ridderbos)? Maar dan blijft m.i. Dr Dijk in gebreke, zich streng aan die ééne opvatting van die „dienstknechtsgestalte“ te houden. Hij bezigt immers dezelfde uitdrukking, om er mee aan te duiden, dat de Schrift „dient“. „Dienen“ nu is iets anders dan de „dienstknechtsgestalte“ (van Fil. II) vertoonen. Dienen, dat doet alle schepsel Gods zijn Maker óók, juist, in zijn verheerlijking. Wanneer men, zich aansluitende bij citaten zonder nauwkeurigheid te wegen, begint te spreken over de „dienstknechtsgestalte“ der Schrift (zwakheid, niet-aanwettelijkheid, hoewel deze laatste, strikt genomen, met vernedering niets te maken heeft zonder meer), en dan ongemerkt een sprong neemt naar het „dienen“ der Schrift, dan sticht men verwarring. En laat den wagen uit het spoor loopen.

Dit gebeurt hier dan ook, m.i. Het beteekent voor ons volk iets, omdat Dr Dijk hier juist polemiseren wil met Dr V. Hepp, over de helderheid der Schrift. Eenerzijds rekent Dr D. tot haar „knechtsgestalte“ het „ondergaan“ („tot op zekere hoogte“, staat er weer voorzichtig bij) van den „invloed“ (t) van het menselijke door de Schrift (daarover zou, wat de formulering betreft, wel eens te bakkeleien zijn), en blijft hij dus hier zich beperken tot een zekere zwakheid, passiviteit der Schrift („ondergaan“). Anderzijds echter wordt met deze „knechtsgestalte“, niet zoozeer door Prof. Ridderbos, als wel door Dr Dijk, die zijn woorden samenvat, ook in verband gezet „het feit, dat de openbaring t r a p s gewijze tot stand komt“. Maar daar staat men al verlegen, met zijn parallelie tusschen Christus en de Schrift, vleeschgeworden en Schriftgeworden Woord. Want immers, met dat „trapsgewijze komen“ wordt bedoeld een systematisch, door God ingedacht, bewust, door Gods wil en paedagogie vrijmachtig geregeld,

voortschrijden van minder tot meer, van zwakker licht tot sterker licht, van méér „toelating“ om de „hardigheid des harten“ tot minder toelating, van een veelheid van (helaas) adiafpora tot een vermindering daarvan. Maar dat laatste is toch ongetwijfeld heel iets anders dan die „knechtsgestalte“ van daareven. Dit alles is KRACHT, WIL, HEERSCHAPPIJ, ACTIVITEIT. Men vergelijke ook het door Dr Dijk van Prof. Ridderbos overgenomen woord: „rekening houden met“: de op Horeb gegeven wet heeft... op allerlei wijze rekening gehouden met de onder Israël bestaande toestanden. Nu is „rekening houden met iets“ kracht, actief vermogen, heerschen. Moet dit alles nu maar tot dezelfde knechtsgestalte gerekend worden? Dat lijkt me éven onjuist, als wanneer iemand Christus' AANNEMEN van de vernedering zou rekenen tot het vernederd-zijn, zélf. Maar het aannemen ervan (het „rekening houden“ met onze zwakheid) etc. was juist zijn goddelijke majesteit.

Het komt mij dan ook voor, dat Dr Dijk, die hier de lijn Kuiper-Bavinck-Hepp bewust heeft willen laten zien (in het register, en daarvan het zijne heeft willen zeggen) Prof. Hepp voorbijgeredeneerd heeft. Dit vraagt te meer de aandacht, omdat het door Dr Hepp aangesneden vraagstuk toch aanstonds scherp aan de orde stelt: het verschil tusschen de menselijkheid (en zwakheid) der instrumenten, waarvan God zich bedient, en de kracht, waarmee hij zich daarvan bedient. Ook voor de bestrijding van Barth c.s. is dit punt van betekenis, en is het onder één noemer (van de „knechtsgestalte“) brongen van deze gansch onderscheiden dingen nadeelig. Overigens moet men zeer voorzichtig zijn met de parallelie tusschen Christus en Schrift, vleeschgeworden en Schriftgeworden Woord. Ze stamt — althans wat ons lezend publiek betreft — uit den tijd, toen de treffende beeldspraak van Dr Kuiper dienen kon en moest, om vraagstukken te stellen. Maar we zijn tegenwoordig langzamerhand wel gedwongen, de opgegeven vraagstukken nader uit te werken (al was het alleen maar, om elkaar te vertellen, wat nu eigenlijk de kern der kwestie is). En bij dat werk beginnen we bitter weinig met mooie vergelijkingen en pakkende beelden. Als Dr Dijk citeert Dr Kuipers parallel tusschen vleesch- en schriftgeworden Woord, dan hooren we, dat het met de Schrift (Gods gedachten in menschen taal) evenzoo staat, als met den „Zone Gods“, die „Zijn goddelijke natuur omhuld heeft met Zijn vleesch, zoodat aan hem geen gedaante noch heerlijkheid was“ (549, 550). Maar datzelfde „vleesch“ is toch later verheerlijkt; had toen wel gedaante en heerlijkheid, maar liet het vraagstuk, hoe God en mensch tot elkander staan, tenslotte onverminderd voor ons denken staan. Dit slechts werd duidelijk, dat de kracht, die de vernedering wilde, en de verhooring op haar eigen tijd liet doorklinken, goddelijk was en groot. Wie nu de „knechtsgestalte“ van den Vernederde alzóó bespreekt, dat hij haar tot een blijvend, essentieel „lot“ van den vleeschgeworden God maakte, nu ja, die dwaalt de heel erg. Ik geloof, dat wij evenzoo dwalen, als wij de „knechtsgestalte“ van de Schrift tot een „lot“ van het schriftgeworden Woord maken; en de verwonderlijke kracht en wijsheid Gods, die dit prachtige „dienen“ van de Schrift mogelijk maakte, aldus voorbijzien. Wonderlijk toch, dat men soms eerst gevaarlijke parallellen opzet, en ze daarna toch niet consequent doortrekt, ook waar dit zou mogen en moeten. In elk geval waarschuw ik er tegen, dat men „dienen“ en „dienstknechtsgestalte-vertoonen“ zoo maar zou identificeren in al te vlug geschreven artikelen. Daarvoor is de strijd dezer dagen te ernstig. Elk woord komt er tegenwoordig op aan.

Men komt trouwens, als men maar eerst de kwestie gesteld heeft, met vergelijkingen wel iets verder. Is de arts, die „rekening houdt“ met leef-tijd, uithoudingsvermogen van zijn patiënt, nu een dienaar van middelen in dienstknechtsgestalte? Is b.v. een zwakke dosis voor een zwakken stumper („Horeb“) wel een middel in dienstknechtsgestalte, maar een krachtig, onvermengd medicijn voor den volwassene niet meer in dienstknechtsgestalte? Welneen, in beide gevallen dienen ze. En de dienst is in beide even sterk. Om eenzijdigheid te voorkomen, stel ik naast den dokter dadelijk den paedagoog, die zich aansluit bij zijn kinderen, en daarin overwint en ze opbeurt tot zijn hoogte. En ik stel dan weer gelijke vragen. Dienstknechtsgestalte is alleen daar, waar men wil maar hetgeen men zou willen niet mag of niet kan; waar dus — om bij ons voorbeeld te blijven — door een goedwilligen arts de sterkte van de geneesmiddelen niet te regelen valt. Maar inzake de Schrift staan we voor de kwestie van Gods almacht, Gods toelating. Gods voorzienigheid en inwerking op het bestaande. Ik wees er vroeger op, dat de Schrift b.v. anthropomorphismen geeft, zich aansluitende aan de bevatting etc. der ontvangers van het Woord. „Dienstknechtsgestalte“, zal Dr Dijk nu zeggen. Ik zeg nog iets anders, EN DAT ANDERE ZEG IK EERST. Ik zeg: de Schrift dient. En God, dien zij dient, heerscht in dat dienen. Want ik wees erop, dat de Schrift in het anthropomorfisme, dat zij heden geeft, een element legt, waardoor het anthropomorfisme bij wie maar de oogen opendoet, vanzelf morgen overwonnen wordt, en tot hooger openbaringsgraad („sterker medicijn“) voert. Juist wijl ik het hierna nog eens ben, heb ik er bezwaar tegen, het woord „dienstknechtsgestalte“ op al te gemakkelijke wijze eenigszins nivelleerend te gebruiken.

Natuurlijk zou er wel meer te noemen zijn, b.v. het Schriftbewijs in de studie van Dr Dijk. Ik geloof b.v., dat de door hem tegen de „theologie“ van de paradox aangevoerde tekst: „dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen“, het vraagstuk niet raakt, tenzij dan eerst van andere zijde de bijbelsche gedachten naar voren gebracht zijn.

Maar ik zoek niet langer naar verschilpunten. Omdat het ons allen tenslotte gaat om den opbloei van de gereformeerde theologie en om de voortdrijving van ons volk, heb ik enkele bezwaren, die ik voel, niet durven verzwijgen, nu me eenmaal de liever niet opgelegde taak van recensie daartoe dwong. Ik deed het uitvoerig, omdat ik recensies, waarbij men vage aanduidingen

doet, die zich om den arm vooraf niet van het boek doch dat ik ons geeft, op

⁹⁾ In het 2e
¹⁰⁾ „Organ“ dat woord met te laat) refereerd woord heeft. consequent erk
¹¹⁾ Elders w schijkt word. Dat is weer e

VRA

De Heer in tegenste daarop kam Er is nog „rationalis er dit van alles wat en ieders

Dit leidt wel tot het man. Ik w heeft gema paria's van ven arbeid Siemens S Ford). Aan daad bewe waardighe

Rationali nu toe mir natuurlijk

geheele sta Verplaatsin ongetwijfel maal ontsl die er doe dat bijv. d en andere m in den o gekomen ontslag. To vinden zijn te staan, t van meer

Welke pat werklooshe steunen of is ongetwij den in he ook van de weest zijn zeker deel electrische) bepaalde N ten onder g werkzame beeld gene Rotterdam gespeook te gen invoer gevolg? Da ling in de deze reput behoorlijk werkzaamh richten. Wa anarchistis velen van heden verk

Natuurlijk denken die in den ten. Het is trouwe be lufde te w Met ina anders ge rationalisa

De Heer die toepas dat deze v

In het k kwaad, da moeten on Deze er is niet e verlaging? naasten, d mand is v werken, w te bewijze nodig is. antwoorde (bedoeld i verlaging) slechts pe